

John Tyrrell – výjimečný janáčkovský životopisec a editor

John Tyrrell – Leading Janáček’s Biographer and Editor

Jiří Zahradka / jzahradka@mail.muni.cz

Department of the History of Music, Moravian Museum; Department of Musicology,
Masaryk University, CZ

Abstract

Professor John Tyrrell is one of the leading musicologists specializing in Czech music and most importantly in the composer Leoš Janáček. Tyrrell died on 4 October 2018.

His interest in Janáček finds expression in several scholarly spheres. The first analyses Janáček’s dramatic compositions, the second involves studies in history and historiography – however, these often permeate the analysis. Further spheres include translations of crucial sources to English, compiling the catalogue of Janáček’s works, editorial and promotional work.

The analytic sphere’s important item is the author’s dissertation of 1968 on *Janáček’s Stylistic Development as an Operatic Composer as Evidenced in his Revisions of the First Five Operas*. Here he studies Janáček’s dramaturgic attitude to the music drama. It was already in this study when Tyrrell noticed a certain autonomy of singing and the orchestra. Part of this issue was also expressed in the study *O připojování slova k hudbě v Janáčkových operách* (On Attachment of Words to Music in Janáček’s Operas). This was followed by the outstanding text *Janáček and the Speech-Melody-Myth* of 1971 where he answered the question if it is true that in Janáček’s music everything grows up of the speech melodies.

Tyrrell’s historical texts include the extensive study on the Excursion of Mr. Brouček to the Moon (1969). It was the first relevant text on the issue of problems concerning this opera. Also Tyrrell’s opus magnum mustn’t be omitted: he worked on it for many years and made good use here of his lifelong experience and knowledge of Janáček’s life and works. It is the two-volume *Janáček: Years of a Life*. It is a truly brilliant monograph, built on deep knowledge of different documents, literature and period conditions. It could hardly be surpassed.

The important published translations fulfill Tyrrell’s wish to provide the English speaking scholars with basic sources.

A solitary work, however fundamental, is the thematic catalogue of Janáček's works, both musical and literary: *Janáček's Works. A Catalogue of the Music and Writings of Leoš Janáček*.

Editorial work was also crucial: together with the conductor Charles Mackerras, they prepared the editions of operas *Jenůfa* (Brno version of 1908) and *From the House of the Dead*.

John Tyrrell is certainly one of the leading musicologists in history. His interest in Janáček makes him a fundamental Janáček scholar, together with professors Vladimír Helfert and Bohumír Štědroň.

Keywords

John Tyrrell, musicology, Leoš Janáček, Czech music

4. října 2018 se uzavřel život a dílo prof. Johna Tyrrella, respektovaného muzikologa, odborníka na českou hudbu a nesporně největšího znalce Janáčkovy díla. Tento příspěvek usiluje o to, alespoň rámcově pojednat o jednotlivých oblastech jeho odborného zájmu, především pak z okruhu janáčkovské problematiky, kterým se dlouhodobě a fundovaně věnoval.

John Tyrrell byl muzikolog výjimečných kvalit, který vždy hlásal, že chce psát užitečné knihy. Slovo „užitečné“ má dosti široký význam, ale v případě Tyrrella přesně chápeme, čím měla být jeho odborná činnost, a to nejenom v případě Leoše Janáčka, užitečná. A nebylo to pouze zprostředkování důležitých pramenů anglicky hovořícím badatelům. Ač je Tyrrellův životní příběh vcelku dobře známý, pro zrození vynikajícího janáčkovského badatele je dosti důležitý, proto jej alespoň ve stručnosti připomeňme.

John Tyrrell se narodil 17. srpna 1942 v Rhodesii (dnešní Zimbabwe). Ještě během školní docházky v Johannesburgu se díky gramofonovým nahrávkám seznámil s tvorbou českých skladatelů včetně Leoše Janáčka, který mu okamžitě učaroval. Také proto se rozhodl studovat v Kapském Městě muzikologii. Již během studia se začal učit český jazyk a to u bývalého československého velvyslance v JAR. V roce 1962 natrvalo přesídlil do Velké Británie, kde na oxfordské univerzitě pokračoval v doktorském studiu. Svou disertační práci obhájenou v roce 1969 věnoval problematice české opery. V roce 1966 získal stipendium British Council na roční studium muzikologie na brněnské univerzitě a v hudebním oddělení Moravského zemského muzea. Díky tomu se mohl detailně seznámit s prameny vztahujícími se k životu a dílu Leoše Janáčka a nasbírat zkušenosti od významných muzikologů té doby jakými byli prof. Jan Racek, prof. Bohumír Štědroň či dr. Theodora Straková. Spřátelil se také s mladými kolegy své generace, se kterými pak udržoval kontakt prakticky po celý zbytek života. Do Brna se i nadále pravidelně vracel. Od roku 1976 působil jako profesor na univerzitě v Nottinghamu, poté ve velšském Cardiffu. Řadu let byl také hlavním editorem prestižní encyklopedie *New Grove Dictionary of Music and Musicians* (díky tomu jsou v tomto slovníku rozsáhlá a excelentně zpracovaná hesla s českou tematikou).¹ Od konce šedesátých let pak publikoval mnoho článků zaměřených na českou hudbu a především Leoše Janáčka.

1 *New Grove Dictionary of Music and Musicians*. Ed. Stanley Sadie, John Tyrrell, Vol. 1–29. London: Grove, 2001.

A zde se dostáváme k janáčkovské tématice. Tyrrellův zájem o Janáčka se projevil v několika badatelských okruzích. Tím prvním byla analýza především Janáčkovu hudebně-dramatického díla, druhý okruh tvoří studie historiografické, které se však v mnohém prolínají s přístupem analytickým, dalším momentem jsou překlady důležitých pramenů do anglického jazyka, dále zde pak stojí jako solitér uspořádání katalogu Janáčkovu díla a v neposlední řadě se Tyrrell věnoval i ediční činnosti a činnosti popularizační.

Nejprve tedy několik poznámek k prvnímu okruhu – tedy textům analytickým. Tento přístup stál na samém počátku Tyrrellova zájmu o Janáčka. Ve své disertační práci z roku 1968 *Janáček's stylistic development as an composer as evidenced in his revisions of first five operas*² si všímá dramaturgického přístupu k hudebně-dramatickému dílu a skladatelově snaze o hledání nekonvenčních námětů, zkoumá Janáčkův kompoziční vývoj s ohledem na propojení zpěvní linky s orchestrální vrstvou a pokouší se také pojmenovat kompoziční tvůrčí metodu, přičemž poukazuje na důležitý skladatelův vývoj při koncipování oper až do roku 1917, kdy se tato metoda ustálila v jeho vrcholných hudebně-dramatických dílech. V této své práci již Tyrrell poukazuje na určitou autonomii vrstvy vokální a orchestrální. Část této problematiky formuloval také ve studii *O připojování slova k hudbě v Janáčkových operách*.³ Na tuto práci navazuje výborný text *Janáček and the Speech-Melody-Myth*⁴ z roku 1971, kde zodpovídá otázku na pravdivost teze, že u Janáčka vše vyrůstá z melodie řeči, tedy mluveného projevu, který současně určuje i struktury instrumentálních vrstev. Analýzou dospívá k názoru, že v případě děl zkomponovaných do roku 1916 se Janáček mnohdy výrazně odchyluje ve svých teoretických tezích od praxe, což dokládá příklady, kdy skladatel otextoval již napsanou hudbu postupně různými texty, či doplnil zpěvní složku k již dříve zkomponovaným orchestrálním skladbám – to platí v podstatě u všech oper v daném období: *Šárce*, *Počátku románu*, *Její pastorkyni*, *Osudu* i *Výletu pana Broučka do Měsíce*. Tyrrell zde poprvé významně narušil tento do té doby tradovaný a zjevně chybný stereotyp. Podobným tématem se také zabýval ve studii z roku 1973, *Jak se Domšík stal basistou*⁵. Dalším vynikajícím analytickým textem byla v roce 1988 publikovaná studie *Katarzní pomalý valčík a další konvence ve finále Janáčkových oper*⁶, kde se zabývá Janáčkovým řešením finále jednotlivých jednání oper – a to od scén s užitím sboru, přes konvenční finále concertato až po specifické zakončení např. v 2. jednání *Její pastorkyně* či krátký a dlouhý orchestrální epilog. To vše Tyrrell činí ve srovnání s různým řešením finále v dobových operách, které Janáček poznal či je mohl znát. Nesporně nejsyntetičtější textem k dané problematice je studie z roku 2004 *Konvence v Janáčkových operách*,⁷ ve které se zabývá, na základě analýzy

2 TYRRELL, John. *Janáček's stylistic development as an composer as evidenced in his revisions of first five opera*. Disertační práce. Oxford, 1968.

3 TYRRELL, John. *O připojování slova k hudbě v Janáčkových operách*. *Opus musicum* 1, 1969, iss. 8, pp. 227–232.

4 TYRRELL, John. *Janáček and the Speech-Melody-Myth*. *The Musical Times* 111, 1970, iss. 1530, pp. 793–796.

5 TYRRELL, John. *Jak se Domšík stal basistou* (K Janáčkovým *Výletům pana Broučka*). *Opus musicum* 5, 1973, iss. 8, pp. 201–203.

6 TYRRELL, John. *Katarzní pomalý valčík a další konvence ve finále Janáčkových oper*. *Opus musicum* 20, 1988, iss. 10, pp. 289–302.

7 TYRRELL, John. *Konvence v Janáčkových operách*. *Opus musicum* 36, 2004, iss. 1, pp. 2–7.

i historiografického pohledu, řešením určitých skladatelových kompozičních přístupů v jeho hudebně-dramatické tvorbě jako je např. způsob zpracování veršovaného a prozaického textu, užívání souběžných hlasů u sólových partů a celková typologie kompozice sborů a sólových hlasů. Pozornost zde věnuje formě díla, hlasovým typům i např. funkci přede hry či instrumentálního úvodu.

To je pouhý nástin některých problémů, které Johna Tyrrella zaujaly a které, aspoň podle mého názoru, přesvědčivě vyřešil.

Z druhého okruhu, tedy z prací historiografických, připomeňme rozsáhlou studii o *Výletu pana Broučka do Měsíce*⁸, která vyšla v brněnském muzejním časopise v roce 1969 a která byla prvním rozsáhlejším textem zabývajícím se po všech stránkách složitou problematikou této opery. Tyrrell se v něm detailně zaměřuje na genezi opery, spolupráci s libretisty i vývoj samotného hudebního textu i celkové dramaturgie.

Samozřejmě nemůžeme nezpomenout Tyrrellovo opus magnum, na kterém pracoval mnoho let a zúročil v něm své celoživotní bohaté zkušenosti a znalosti janáčkovské problematiky. Je to dvousvazková monografie *Janáček: Years of a Life*⁹. Jde o vynikající publikaci, postavenou na důkladné znalosti dokumentů, literatury i dobových reálií, která je prakticky nepřekonatelná. V dokonalé symbióze zde uplatňuje pohled velmi erudovaného historika a vědce schopného analýzy a to nejenom hudební, ale i sociologické, historicko-politické atd. O této monografii, jejíž první svazek vydalo v loňském roce nakladatelství Host v českém překladu Tomáše Suchomela, bylo napsáno již mnoho pochvalného, proto toto téma můžeme nyní opustit.

Velmi podstatné jsou také překladové publikace, jejichž přínos Tyrrell spatřoval především ve zprostředkování důležitých pramenů anglicky hovořícím badatelům. V roce 1992 vydal v prestižním londýnském nakladatelství Faber and Faber důležitou knihu *Janáček's Operas – A Documentary Account*¹⁰, do které zařadil a přeložil množství dokumentů vztahujících se k Janáčkově hudebně-dramatické tvorbě. Je až neuvěřitelné, s jakým přehledem provedl výběr především korespondenčních pramenů a přesvědčivě vybral ty nejpodstatnější pro genezi daného díla. Vzhledem k množství dochovaných dokumentů to nebyl jednoduchý úkol, např. k opeře *Výlety páně Broučkovy* bylo zapotřebí vybrat z více než 900 dopisů pouhých 246 a z nich ještě jen vybrané pasáže. Kniha však skutečně přináší ty nejdůležitější dokumenty vztahující se ke genezi Janáčkovy operního díla a dodnes nepotřebuje žádných revizí. Do angličtiny také přeložil a u stejného nakladatele vydal Janáčkovu korespondenci s Kamilou Stösslovou *Intimate Letters. Leoš Janáček to Kamila Stösslová* (1994)¹¹ a paměti Zdeňky Janáčkové *My Life with Janáček: The Memoirs of Zdeňka Janáčková* (1998)¹².

8 TYRRELL, John. Mr. Brouček's Excursion To The Moon. A History Of The Composition Of Janáček's Opera. *Časopis Moravského muzea v Brně* 53–54, 1968–69, pp. 89–124.

9 TYRRELL, John. *Janáček: Years of a Life*. Vol. 1: *The Lonely Blackbird*, London. Faber and Faber, 2006, vol. 2: *Tsar of the Forests*, London: Faber and Faber, 2007.

10 TYRRELL, John. *Janáček's Operas – A Documentary Account*. London: Faber und Faber, 1992.

11 TYRRELL, John (ed.). *Intimate Letters. Leoš Janáček to Kamila Stösslová*. London: Faber and Faber, 1994.

12 TYRRELL, John (ed.). *My Life with Janáček: The Memoirs of Zdeňka Janáčková*. London: Faber and Faber, 1998.

Svým způsobem soliterním dílem, i když nepochybně zcela zásadním, je tematický katalog Janáčkova díla, hudebního i literárního, který Tyrrell vytvořil ve spolupráci s Nigelem Simeonem a Alenou Němcovou. Katalog byl vydán v roce 1997 u oxfordského nakladatelství Clarendon Press pod názvem *Janáček's Works. A Catalogue of the Music and Writings of Leoš Janáček*¹³. Domnívám se, že právě detailně vypracovaný katalog znamenal v badatelské práci zaměřené na Janáčka velký zlom. Nemluvě o jeho významu pro propagaci Janáčkova díla, které tak bylo představeno mezinárodní obci badatelů, interpretů, dramaturgů etc. v celé své šíři.

Vedle těchto počínů musíme ještě zmínit editorství sborníku *Káťa Kabanová*,¹⁴ který vyšel v roce 1982 v Oxfordu a do něhož přispěly také osobnosti jako David Pountney či Charles Mackerras. Sám John v něm publikoval vynikající studii o viole d'amore v Janáčkově instrumentaci.¹⁵

V Tyrrellově profesním i osobním životě bylo důležité přátelství s dirigentem Sirem Charlesem Mackerrasem, který se také od dob svých studií zabýval českou hudbou a zvláště Janáčkem. Spojoval je stejný cíl, prosadit Janáčka daleko výrazněji ve světovém kontextu. Od sedmdesátých let spolupracovali na špičkových nahrávkách Janáčkova operního díla s Vídeňskými filharmoniky pro vydavatelství DECCA. K vynikajícím Mackerrasovým zvukovým záznamům připojil Tyrrell rozsáhlé, skvěle vypracované průvodní texty. Často přispíval i do programů k Mackerrasovým janáčkovským nastudováním po celém světě. Tato činnost výrazně napomohla k jednoznačnému přijetí Janáčkova díla ve světě.

S tím souvisí i další, velmi důležitá činnost a to příprava edicí oper *Její pastorkyňa* a *Z mrtvého domu*, které vznikaly zprvu právě ve spolupráci s Charlesem Mackerrasem. Byla to velká výzva, jelikož *Pastorkyňa* se do té doby hrála pouze ve verzi s Kovařovicovými retušemi a *Z mrtvého domu* v přepracované a doinstrumentované verzi Břetislava Bakaly, Osvalda Chlubny a Oty Zítka. V případě *Její pastorkyně* se Tyrrell a Mackerras rozhodli vrátit k podobě díla, která předcházela Kovařovicovým zásahům, a nazvali ji „Brněnská verze 1908“, tedy znění vztahující se k Janáčkovu poslednímu podstatnějšímu přepracování díla a zároveň vydání klavírního výtahu právě v roce 1908. *Její pastorkyňa* „Brněnská verze 1908“ vyšla poprvé tiskem u nakladatelství Universal Edition v roce 1996.¹⁶ Edice tehdy byla připravena velmi spontánně a v některých místech přeci jenom brala v potaz Kovařovicovy retuše. Bylo to také dáno jakousi tradicí vztahující se k zvukovosti díla, takže ač jinak původnímu znění otevřený Charles Mackerras považoval některá místa v původní orchestraci za instrumentačně nedostatečná. Až po rekonstrukci verze 1904 Markem Audusem,¹⁷ si Tyrrell naplno uvědomil, že partitura se musí očistit od všech

13 NĚMCOVÁ, Alena, SIMEONE, Nigel, TYRRELL, John. *Janáček's Works. A Catalogue of the Music and Writings of Leoš Janáček*. Oxford: Clarendon Press, 1997.

14 TYRRELL, John (ed.). *Káťa Kabanová*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

15 TYRRELL, John. *Janáček and the viola d'amore. Káťa Kabanová*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, pp. 154–162.

16 MACKERRAS, Charles, TYRRELL, John (ed.). *Leoš Janáček: Její pastorkyňa. Verze Brno 1908*. Wien: Universal Edition, 1996.

17 AUDUS, Mark (ed.). *Leoš Janáček: Její pastorkyňa. Verze 1904*. Wien: Universal Edition, 2008.

retuší. To bylo úkolem kritické edice, která měla přijít na řadu až po kritické edici opery *Z mrtvého domu*. K tomu žel již nedošlo.

Šťastnější osud stihl edici opery *Z mrtvého domu*. Tato opera byla až do sedmdesátých let hrána v neautentické podobě. Tyrrell a Mackerras ji nejprve zbavili většiny instrumentačních doplňků, vrátili původní závěr opery a takto byla v roce 1992 vydána v Universal Edition jako půjčovní materiál.¹⁸ Netroufali si však na odstranění doplňků ve zpěvní lince, jelikož se obávali, že takto bude např. Lukovo vyprávění naprosto nesrozumitelné. Takto ne zcela očištěná edice byla k dispozici jako provozovací materiál více než třicet let. Teprve v posledních letech se Tyrrell k edici vrátil a partituru striktně uvedl do podoby z počátku srpna 1928, kdy během korektur samého konce 2. jednání skladatel náhle zemřel. Tyrrell měl skutečně odvalu a velkou důvěru v Janáčka, když striktně odstranil všechny úpravy trojice Chlubna, Bakala, Zítek. A to především ve zpěvní složce, přičemž si byl vědom toho, že např. Lukovo útržkovité vyprávění je tak emočně daleko působivější a pravdivější, a že má větší význam celkové psychologické vyznění osobní zpovědi výčitkami souženého člověka než podrobné vylíčení samotného příběhu. Nebál se též v opeře nechat rusizmy i celé ruské věty, tak jak je ve svém libretu použil Janáček. Účinek je opět více než překvapující. Také očištění a zbavení repetice v závěru 2. jednání je správné a v duchu Janáčkovy stručnosti, bez nadbytečných efektů. Celkově se jedná o velmi důsledně provedenou kritickou edici představující, alespoň doufám, zcela nový pohled na tuto skladatelovu novátorskou operu, která teprve až nyní může být v původní vizi adekvátně pochopena. Velmi zásadní jsou také Johnovy úvodní studie ke kritickému vydání. Zúročil v nich své mnohé poznatky, které po léta střádal usilovným bádáním. Detailně se zde zabývá genezí opery, skladatelovou prací s textem – vývojem dramaturgické koncepce, problematikou předehry, resp. Úvodu díla, hudebním materiálem – motivickou prací či hudebním řešením finále opery. A samozřejmě také v úplnosti popisuje osud opery po Janáčkově smrti, včetně úpravy partitury pro brněnskou premiéru i vydání díla u Universal Edition. Nechybí ani část věnovaná zvolenému edičnímu přístupu k novému kritickému vydání, která dopodrobna osvětluje jednotlivé problémy spojené s edicí a to v rovině textové, instrumentační hudebně-textové atd.

Také těmito náročnými edičními počiny se Tyrrell zapsal do dějin světové muzikologie. Tento příspěvek si neklade za cíl detailně se věnovat celému rozsáhlému autorovu dílu, ale je to spíše stručný přehled výsledků Johnovy práce v oblasti janáčkovské problematiky, které se intenzivně věnoval celých padesát let.

John Tyrrell patří nesporně k nejvýznamnějším světovým muzikologům a svým janáčkovským zaměřením se staví po bok velikanů v tomto oboru, jakými byli prof. Vladimír Helfert či prof. Bohumír Štědroň.

18 MACKERRAS, Charles, TYRRELL, John (ed.). *Leoš Janáček: Z mrtvého domu*. Wien: Universal Edition, 1992.

Bibliography

- AUDUS, Mark (ed.). *Leoš Janáček: Její pastorkyňa*. Verze 1904. Wien: Universal Edition, 2008.
- MACKERRAS, Charles, TYRRELL, John (ed.). *Leoš Janáček: Její pastorkyňa*. Verze Brno 1908. Wien: Universal Edition, 1996.
- MACKERRAS, Charles, TYRRELL, John (ed.). *Leoš Janáček: Z mrtvého domu*. Wien: Universal Edition, 1992.
- NĚMCOVÁ, Alena, SIMEONE, Nigel, TYRRELL, John. *Janáček's Works. A Catalogue of the Music and Writings of Leoš Janáček*. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- TYRRELL, John (ed.). *Intimate Letters. Leoš Janáček to Kamila Stösslová*. London: Faber and Faber, 1994.
- TYRRELL, John (ed.). *Káťa Kabanová*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- TYRRELL, John (ed.). *My Life with Janáček: The Memoirs of Zdeňka Janáčková*. London: Faber and Faber, 1998.
- TYRRELL, John. *Janáček's stylistic development as an composer as evidenced in his revisions of first five opera*. Disertační práce. Oxford, 1968.
- TYRRELL, John. Jak se Domšík stal basistou (K Janáčkovým Výletům pana Broučka). *Opus musicum*, 5, 1973, iss. 8, pp. 201–203.
- TYRRELL, John. Janáček and the Speech-Melody-Myth. *The Musical Times*, 111, 1970, iss. 1530, pp. 793–796.
- TYRRELL, John. *Janáček and the viola d'amore. Káťa Kabanová*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982, pp. 154–162.
- TYRRELL, John. *Janáček: Years of a Life. Vol. 1: The Lonely Blackbird*, London. Faber and Faber, 2006, *Vol. 2: Tsar of the Forests*, London: Faber and Faber, 2007.
- TYRRELL, John. *Janáček's Operas – A Documentary Account*. London: Faber und Faber, 1992.
- TYRRELL, John. Katarzní pomalý valčík a další konvence ve finále Janáčkových oper. *Opus musicum*, 20, 1988, iss. 10, pp. 289–302.
- TYRRELL, John. Konvence v Janáčkových operách. *Opus musicum*, 36, 2004, iss. 1, pp. 2–7.
- TYRRELL, John. Mr. Brouček's Excursion To The Moon. A History Of The Composition Of Janáček's Opera. *Časopis Moravského muzea v Brně*, 53–54, 1968–69, pp. 89–124.
- TYRRELL, John. O připojování slova k hudbě v Janáčkových operách. *Opus musicum*, 1, 1969, iss. 8, pp. 227–232.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

